

طراحی مفهومی پارک های طبیعت گردی به عنوان تاسیسات گردشگری و تدوین ضوابط اجرایی آنها

شیرین نجوان^۱، محسن رنجبر^{۲*}

^۱ کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
^۲ دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهرری، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۳/۴

چکیده

ایران علیرغم دارا بودن طبیعت ارزشمند، همواره به دلایل مختلف از جمله گردشگری غیرحرفه ای در معرض تخریب منابع طبیعی قرار دارد. هدف از این پژوهش ارائه راهکاری در این زمینه با طراحی مفهومی پارک های طبیعت گردی^۱ و چگونگی اجرای آن در کشور منطبق بر نمونه مطالعاتی «پارک طبیعت گردی آولانی»^۲ در آفریقای جنوبی است. نتایج این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه ای، مصاحبه ای، میدانی و روش رگرسیون چندگانه توام با جامعه آماری متشکل از ۲۲۷ نفر حاصل شده است و سه عامل «زیست محیطی»، «اقتصادی»، «اجتماعی و فرهنگی» به عنوان اصول توسعه پایدار مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج ناشی از تحلیل داده های این پژوهش نشان می دهد که فرضیه پژوهش مبنی بر حضور ضابطه مند گردشگران در محیط های طبیعی با طراحی و بومی سازی مفهوم بین المللی پارک های طبیعت گردی، حفاظت از منابع طبیعی را به دنبال خواهد داشت.

کلید واژه ها: گردشگری، اکوتوریسم، پارک طبیعت، ضوابط اجرایی

۱. مقدمه:

ذخایر طبیعی، یکی از اصلی ترین منابع برای توسعه صنعت گردشگری به شمار می آید؛ از این رو کشورهای پیشگام در جذب گردشگران همواره برآنند تا بر مبنای نوین ترین شیوه های حفاظتی، علاوه بر پاسداری و حفظ داشته های گرانب های زیست محیطی، امکان برخورداری گردشگران را نیز فراهم آورند. رویکرد مذکور - حفظ منابع طبیعی بر مبنای بهره برداری در صنعت گردشگری - سبب ایجاد توالی و ارتقای

روش های نگهداری از ذخایر موجود شده است. تقسیم بندی منابع به ذخیره گاه های زیست کره، پارک های ملی، ... و سپس اعمال محدودیت ورود - به جز انجام امور پژوهشی و مطالعات مورد نیاز - را می توان نخستین فاز و رویکرد حفاظتی به شمار آورد که هم اکنون بر اساس مسیر تکاملی طی شده بر مبنای پارادیم های جدید فکری از جمله اکوتوریسم و توسعه پایدار، سبب ورود ضابطه مند گردشگران به محیط های طبیعی بکر شده است. (رهنمایی، ۱۳۹۳، ص ۲۵) بر این اساس حفاظت دیگر بر اساس خروج گردشگر و اعمال محدودیت ورود نیست؛ بلکه گردشگر خود به عنوان ابزاری برای حفاظت به کار گرفته می شود. در مدرن ترین شیوه حفاظتی که هم اکنون در محیط های طبیعی بسیاری از کشورهای پیشگام در عرصه اکوتوریسم - همانند ایالت متحده آمریکا و آفریقای جنوبی - به کار گرفته می شود؛ نیاز گردشگران - نوع اکوتوریست^۱ - به اقامت، پذیرایی و خدمات در محیط های طبیعی بکر منطبق بر بوم و ساختار منطقه با راه اندازی پارک های طبیعت گردی به رسمیت شناخته می شود. (فنل، ۲۰۰۸، ص ۵۷)^۲ این پژوهش بر آن است تا با انطباق این الگو در ایران، زمینه ای فراهم آورد تا محیط های طبیعی کشور با بهره مندی از اصول توسعه پایدار و اکوتوریسم از جمله ایجاد انتفاع اقتصادی جامعه محلی، حفاظت از محیط زیست و حفظ داشته های فرهنگی و اجتماعی محیط در قالب پارک طبیعت گردی بتوانند علاوه بر تامین گردشگران به صورت توانمند، پاسداری از منابع طبیعی را به واسطه ورود گردشگران سبب شوند. در این حالت وقتی منابع زیستی عامل جذب گردشگران به شمار می آید؛ لذا حفاظت از آن به عنوان منابع ارزشمند به صورت دوسویه محقق خواهد شد.

۲. بررسی پیشینه پژوهش:

اگرچه ارائه مفهوم پارک های طبیعت گردی برای نخستین بار در کشور مطرح شده است اما از آنجایی که پایه های اصلی سازنده این پژوهش را دو مفهوم اصلی توسعه پایدار گردشگری و اکوتوریسم شکل می دهد؛ لذا با مروری بر پیشینه نظرات و بررسی های صورت گرفته مرتبط با مفاهیم مذکور بستر شکل گیری پژوهش مورد نظر فراهم می شود.

- سقایی و مسعودی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «اکوسیستم های طبیعی و اکوتوریسم» بیان می دارد: فلسفه گردشگری پایدار، نشأت گرفته از توسعه پایدار است و لذا با توجه به اینکه توسعه پایدار از اصول و مبانی پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در جهان محسوب می شود؛ لذا نقش گردشگری پایدار نیز اهمیت بسیار می یابد. در عین حال گردشگری پایدار نتیجه ضرورت و نیاز به پاسخگویی و مقابله با اثرات منفی گردشگری در کشورها و مقاصد گردشگری پذیر است. توسعه گردشگری باید بر اساس معیارهای پایداری باشد. بدین معنا که مسایل اکولوژیکی در بلند مدت و مسایل اقتصادی و تعهدات لازم نسبت به جنبه های اجتماعی و اخلاقی باید رعایت شود. از سویی دیگر می توان گفت ماهیت پایداری گردشگری مستلزم هماهنگی محیط های طبیعی، فرهنگی و انسانی است.

^۱ Eco-Tourist

^۲ Fennel, A. (2008).

- در پژوهش دیگری رنجبر (۱۳۹۰) اکوتوریسم را سفر به مناطق حساس، بکر، سالم و معمولاً حفاظت شده بیان می‌دارد؛ به گونه‌ای که شکل و شیوه تجمع گروه‌های انسانی به صورت سازمان معین در محیط طبیعی محقق می‌شود. بدین ترتیب محیط اقتصادی از ایفای نقش معیشتی گروه‌های اجتماعی در بستر محیط طبیعی و چگونگی سازمان‌یابی فضایی این نقش به وجود می‌آید. هر یک از محیط‌های طبیعی، جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی زمینه‌ساز فعالیت‌های گوناگون هستند که اکوتوریسم را نیز شامل می‌شود. اکوتوریسم برای گردشگر، یک سفر آموخته به شمار می‌آید که درآمد آن صرف حفاظت محل شده و مستقیماً در رشد و توسعه اقتصادی و تقویت سیاسی جوامع محلی تاثیر گذاشته و موجب تکریم فرهنگ‌های گوناگون و حقوق بشر می‌گردد.
- شفیع زاده (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «گردشگری در هزاره سوم» بیان می‌دارد: توسعه فعالیت‌های گردشگری طبیعی عاملی برای تحقق توسعه منطقه‌ای به شکل متوازن آن است. پراکندگی پدیده‌های طبیعی در کشور به منزله فرصتی برای سرمایه‌گذاری و تقویت زیرساخت‌ها در مناطق دور افتاده محسوب می‌شود. ایجاد راه‌های دسترسی، ساخت مراکز تفریحی و توسعه فعالیت‌های آموزشی برای تامین نیروی انسانی مورد نیاز، در ردیف مهم‌ترین نتایج حاصل از اتخاذ سیاست توسعه گردشگری طبیعی است. بر این اساس توسعه فعالیت‌های مرتبط با گردشگری طبیعی، علاوه بر تاثیرگذاری در حوزه‌های کلان که تبلور آن در کسب منافع اقتصادی است؛ به منزله عاملی برای ایجاد تعادل در بازار سفر نیز محسوب می‌شود.
- پورطاهری و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان حفاظت زیستی مناطق طبیعی و روستایی با رویکرد توسعه پایدار اشاره می‌کند با توجه به مشکلات ساختاری - کارکردی این نوع مناطق، همچنان توسعه روستایی بدون در نظر گرفتن رویکردهای توسعه پایدار و حفاظت محیط زیست بوده و در این راستا چالش‌هایی نظیر فقر، نابرابری درآمدی و مهاجرت‌های روستایی مبین عدم تاثیر اصول توسعه پایدار بر برنامه‌ریزی مناطق طبیعی و روستایی است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد آسیب به محیط زیست در مناطق خشن کویری و کوهستانی نسبت به مناطق حاصلخیز و پر طراوت کمتر است
- در پژوهش دیگری توسط کیس و همکاران (۲۰۰۹)^۱ تحت عنوان ارزیابی ظرفیت برد در مناطق طبیعی و روستایی با تاکید بر حفاظت محیط زیست، یافته‌ها نشان می‌دهد نقش جامعه میزبان در برقراری تعادل و ظرفیت برد محیطی در اولویت نخست قرار دارد. از طرف دیگر فعالین صنعت گردشگری شامل دفاتر خدمات مسافرتی و تورگردانان در جایگاه دوم اهمیت و به عنوان ابزار کنترل در دست بخش دولتی قابل قبول هستند. در این مقاله یازده منطقه طبیعی که همجوار مناطق جغرافیایی با ارزش حفاظتی بوده اند برای به خدمت گرفتن حوزه گردشگری تحت ضوابط توسعه پایدار مورد بررسی قرار گرفت.
- زیپل و همکاران (۲۰۱۲)^۲ در پژوهشی تحت عنوان راهبردهای حفاظت محیط زیست در مناطق پیرامون که در حوزه کشورهای اسکاندیناوی صورت گرفته، بیان می‌دارند که ادراک ارزش محیط زیست، اصلی‌ترین عامل در حفظ فعالانه و خودجوش محیط زیست توسط ساکنان مناطق بومی مناطق طبیعی است. در این مقاله ۳۱ عامل

¹ Kiss, A. (2009).

² Zeppel, H. (2012)

ادراکی که زمینه ساز افزایش ارزش محیط زیست در نظر ساکنان روستایی است معرفی و اندازه اثرگذاری هر کدام در تبدیل دانش به رفتار مناسب در حفاظت مورد بررسی قرار گرفت.

۳. مبانی نظری:

۳-۱- اکوتوریسم، راهکار حفاظت از محیط زیست:

در این دیدگاه از پدیده گردشگری جهت حفاظت از منابع طبیعی استفاده می‌گردد. در این حالت تاکید بر آن است تا هر یک از داده های طبیعی به عنوان عامل و ابزاری در جذب گردشگران موثر واقع شوند تا در این راستا ضمن ارزش مضاعف یافتن برای ورود به چرخه اقتصادی، از مدرن ترین شیوه حفاظتی برای منابع طبیعی موجود استفاده شود. بر این اساس در نظر گرفتن ظرفیت برد، ظرفیت های بومی منطقه اعم از معماری، پوشش، غذا، آداب و رسوم، حیات وحش، گیاهان و می‌تواند معیارهای سنجش چگونگی ورود به محیط های طبیعی و بهره وری پایدار شوند. (مجنونیان، ۵۲، ص ۱۳۷۷)

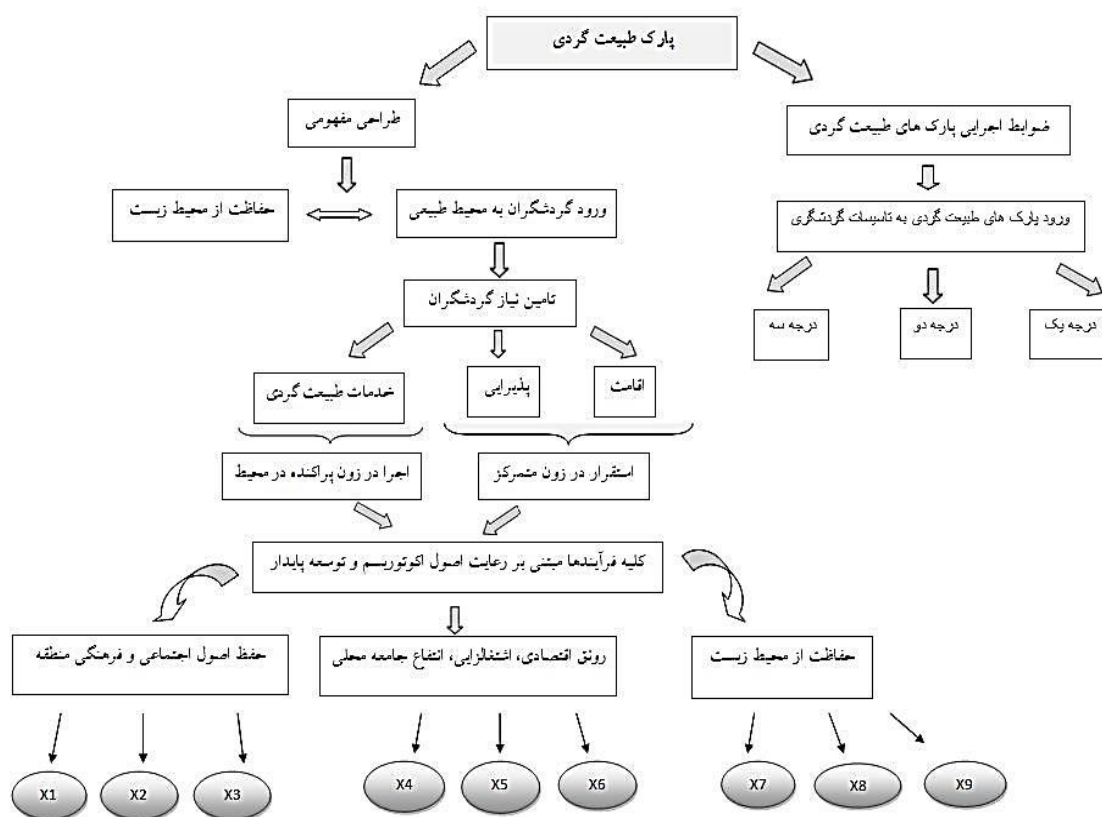
۳-۲- پذیرش انسان - گردشگر - به عنوان بخشی از طبیعت:

پذیرش انسان و به تبع آن نیازهای اولیه آن یکی از مبانی نظری مدرن به شمار می‌آید که پس از بنا ساختن پایه های توسعه پایدار گردشگری با دامنه نفوذ در اجتماع، اقتصاد و محیط زیست به طور جدی مورد توجه قرار گرفته است. طبق این رویکرد و نمونه های عینی محقق شده در کشورهای پیشگام در حوزه اکوتوریسم از جمله ایالت متحده آمریکا و آفریقای جنوبی؛ بسیاری از عرصه های حفاظتی و محیط های بکر طبیعی همانند پارک های ملی و ذخیره گاه های زیست کره پذیرای ضابطه مند گردشگران می شوند؛ چرا که گردشگر - انسان - را بخشی از طبیعت موجود در نظر گرفته و با تامین نیاز آنها به اقامت در کمپ های موقت، خوراک با غذاهای سنتی و نیز آموزش و آگاهی بخشیدن در قالب تورهای اکوتوریست، ارزش منابع طبیعی موجود اعم از حیات وحش، گیاهان و سایر رویدادهای وابسته به طبیعت را نهادینه می سازند. (سقایی و مسعودی، ۱۳۹۳، ص ۱۲۲)

۴. روش و مدل پژوهش:

تحقیق حاضر براساس هدف، در زمره تحقیقات کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش در زمره پژوهش های اسنادی و پیمایشی است. این پژوهش با استفاده از روش اسنادی جهت تدوین پیشینه تحقیق و مبانی نظری و از پیمایش میدانی منطبق با محیط های طبیعی و متنوع کشور صورت پذیرفته است. جامعه آماری مربوطه شامل کلیه کارشناسان طبیعت گردی و فعالین حوزه اکوتوریسم از ۳۱ استان کشور با توزیع پرسشنامه باز و تحلیلی و نیز صاحب نظران و اساتید اکوتوریسم مطرح از طریق گفتگوی حضوری بوده است. همچنین در تحلیل روایی شاخص های توسعه پایدار از آمار پیرسون و رگرسیون چندگانه «توام» با استفاده از نرم افزار SPSS بهره گرفته شده

است. شایان ذکر است در این پژوهش پارک‌های طبیعت گردی به عنوان متغیر مستقل و محیط‌های طبیعی، منابع طبیعی و به طور کل عناصر طبیعی موجود به عنوان متغیر وابسته لحاظ شده است.

تصویر شماره ۱: مدل مفهومی پژوهش

۵. بررسی نمونه‌ای از پارک‌های طبیعت گردی در دنیا:

تصویر شماره ۲: نمایی از اولانی اکوتوریسم پارک

منبع: درگاه اینترنتی www.awelani.com

منطقه مورد مطالعه پارک طبیعت گردی «آولانی اکوتوریسم پارک» در منطقه «تیشیکویا»^۱ آفریقای جنوبی واقع شده است؛ جایی که از سال ۲۰۱۰ میلادی به بعد همواره گردشگرپذیرترین بخش آفریقا بوده است و با جذب ۱۰/۳ میلیون گردشگر در سال ۲۰۱۴ میلادی بزرگترین مقصد گردشگری این کشور - به ویژه در زمینه اکوتوریسم - بوده است. خلاقیت در ارائه ظرفیت‌های گردشگری آن، یکی از مهم‌ترین روش‌ها برای دستیابی به این موفقیت بوده است که ایجاد پارک طبیعت گردی - اکوتوریسم پارک - نمونه‌ای از آن به شمار می‌آید.

تصویر شماره ۳: موقعیت جغرافیایی آولانی اکوتوریسم پارک

منبع: درگاه اینترنتی www.awelani.com

تصویر شماره ۴: نمایی از برگزاری اکوتوریسم تور در محل آولانی اکوتوریسم پارک

منبع: درگاه اینترنتی www.awelani.com

این پارک با دارا بودن بیش از ۱۷۰۰ هکتار عرصه طبیعی در قالب اکوتوریسم پارک مقصد بسیاری از گردشگران از نوع اکوتوریست به شمار می‌آید. در منطقه «تیشیکویا» و «آولانی» بیش از ۷۰۰ گونه پرنده زندگی می‌کنند. هدف از راه اندازی این پارک، فراهم آوردن امکان برخورداری گردشگران از داشته‌های طبیعی این منطقه بوده است؛ به

^۱ Tishikoya

گونه‌ای که هم حفاظت از محیط زیست را سبب شوند و هم نیاز آنها به اقامت، پذیرایی و خدمات طبیعت گردی به بهترین نحو تامین شود.

«آولانی پارک» در منطقه گرم و بارانی آفریقای جنوبی واقع شده است. جایی که تابستان‌های گرم و مرطوب با کمینه دما: ۲۰ درجه سانتی گراد و بیشینه دما: ۳۰ درجه سانتی گراد و زمستانی سرد و خشک با بیشینه دما: ۱۰ درجه سانتی گراد و کمینه دما: ۱۰- درجه سانتی گراد را شامل می شود .

این پارک طبیعت گردی از دو بخش - زون - مجزا تشکیل شده است؛ بخش پراکنده و بخش متمرکز. بخش پراکنده این پارک را عرصه های طبیعی بکر تشکیل داده است که حیات وحش در آن آزادانه زندگی می کنند و بخش متمرکز با برپایی اقامتگاه بومی، رستوران و سرویس بهداشتی نیاز اولیه گردشگران را فراهم می آورند . در طراحی این پارک تلاش شده است تا زون متمرکز با فاصله ای متناسب از عرصه طبیعی، علاوه بر حفظ چشم انداز و بوم منطقه، خود به محلی برای تماشای سایر جاذبه های طبیعی موجود همانند تماشای غروب خورشید، آب خوردن حیات وحش، پرواز پرندگان و ... تبدیل شود .

تصویر ۵: نمایی از اقامتگاه بوم گردی در اولانی اکوتوریسم پارک

منبع: درگاه اینترنتی www.awelani.com

از آنجاییکه «آولانی پارک» پسوند اکوتوریسم را به یدک می شود؛ لذا ساختار نوع فعالیت‌ها و خدمات قابل ارائه در آن نیز با این ویژگی هماهنگ است. بنابراین کلیه فعالیت‌های طبیعت گردی همانند تماشای پرندگان - «برد واپچینگ»^۱، دوچرخه سواری کوهستان، تماشای حیات وحش، پیاده روی در عرصه‌های طبیعی و ... در آن محقق می‌شود

اگرچه فعالیت های طبیعت گردی بخشی از خدمات اولانی به شمار می‌آید اما بخش دیگر آن شامل فراهم آوردن امکان رفاه و امنیت گردشگران در محیط طبیعی بکر به شمار می‌آید. این خدمات شامل فراهم آوردن امکان اقامت در اکولوژها، پذیرایی با نوشیدنی ها و غذاهای سنتی است. در «آولانی» تلاش شده است تا گردشگران ضمن احساس راحتی و آسایش از اینکه به عنوان بخشی از محیط طبیعی بکر پذیرفته شده اند؛ ارزش برخورداری از داشته‌های طبیعی و محیط زیستی عاری از آلودگی و تخریب را تجربه کنند.

¹ Bird Watching

۵-۱- ظرفیت های ایران برای ایجاد پارک های طبیعت گردی؛ منطبق با نمونه مطالعه شده:

تصویر شماره ۶: نقشه چشم اندازهای طبیعی استان های ایران

منبع: طرح آمایش سرزمین، ۱۳۹۲

بنا بر آنچه در آولانی اکوتوریسم پارک شرح داده شد. ایران نیز مجموعه ای غنی از ظرفیت های طبیعی است که می توان با تبدیل آنها به پارک های طبیعت گردی مانع از تخریب و آسیب های جدی محیط زیستی در آن شد که با سرعت قابل توجهی در حال پیشرفت است. طبیعت و وسعت ایران یکی از عامل های بسیار ارزشمند صنعت توریسم به شمار می آید. از میلیون ها هکتار مساحت خشکی ایران، ۱۹ میلیون هکتار باغ و کشت زار، ۱۰ میلیون هکتار جلگه و مرتع، ۱۹ میلیون هکتار جنگل و باقیمانده آن شامل زمین های بایر، صحرا و کوه است. از خصوصیات مهم سرزمین پهناور ایران با ۳۱ استان که از نظر جهانگردی بسیار با اهمیت است؛ وجود رشته کوه های سر به فلک کشیده، جلگه ها، دشت های هموار، ناحیه های کویری، رودها و دریاچه های گوناگون است که موجب شده است در هر زمان از سال در هر گوشه از آن یکی از چهار فصل را بتوان دید؛ به گونه ای که می توان در زمستان در دریای جنوب به ورزش های آبی همچون شنا و اسکی روی آب و در همان زمان در کوهستان های شمال و غرب کشور به ورزش های زمستانی مانند اسکی و کوهنوردی پرداخت و هم زمان در شهرهای بسیاری در کرانه های دریای خزر، از هوای دلپذیر بهاری استفاده نمود. کرانه های دریای خزر به صورت باریکه ای در شمال ایران، رشته کوه های البرز پوشیده از جنگل های انبوه به همراه کرانه های خلیج فارس که بخشی از آن از صخره های کوهستانی و بخش دیگر آن را کناره های شنی و باتلاقی تشکیل داده اند ترکیبی جامع از ظرفیت های طبیعی ایران به شمار می آیند. استان های جنوبی ایران به ویژه خوزستان که بخشی از جلگه پهناور بین النهرین را تشکیل می دهند؛ بسیار هموار و مسطح اند و در ارتفاع اندکی از سطح دریا قرار گرفته اند. چنانچه یک توریست در میان کوهستان های شمالی یا غربی ایران به گردش بپردازد؛ شهرک ها، روستاها، باغ ها و چمنزارهای بسیار زیبایی را خواهد یافت که شگفتی او را برخواهند انگیخت. با تخصیص بخش و یا سطح وسیعی از دارایی های طبیعی مذکور در قالب پارک طبیعت گردی می توان ضمن ایجاد تجربه خاص در طبیعت بکر بودن؛ حفاظت از منابع طبیعی موجود را با بنا کردن پایه های اکورتوریسم و توسعه پایدار محقق ساخت تا داشته های ارزشمند امروز هر یک بتوانند ضمن استفاده تا

آیندگان تداوم داشته باشند. بدین ترتیب با لحاظ نمودن و توجه ویژه به نیازهای گردشگران از جمله اقامت، پذیرایی و ارائه خدمات - همانند آنچه در آولانی پارک و سایر اکوتوریسم پارک ها تحقق یافته است - می توان منابع طبیعت ارزشمند را در اختیار گردشگرانی قرار داد که این بار قرار است کاملاً ضابطه مند در قالب اکوتوریست، علاوه بر بهره برداری از محیط، حفاظت، انتفاع اقتصادی جامعه محلی و در نهایت احیای فرهنگ بومی منطقه مورد نظر را سبب شوند.

۶. یافته‌های پژوهش:

با توجه به نوین بودن موضوع راه اندازی پارک های طبیعت گردی، یافته‌های این پژوهش حاصل بهره مندی از منابع، ساعت‌ها گفتگوی حضوری با صاحب نظران، فعالان حوزه گردشگری و نیز کارشناسان اکوتوریسم و محیط زیست است که در کنار تحلیل پرسشنامه های ارسالی به ۳۱ استان کشور و پاسخ توسط کارشناسان طبیعت گردی ادارات کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری حاصل شده است.

۶-۱- پارک های طبیعت گردی متکی بر اصل «انسان بخشی از طبیعت» و منفک از ساختار «طبیعت، مهم تر از انسان»:

در ابتدا به منظور تشریح چگونگی دستیابی به طراحی مفهومی پارک های طبیعت گردی نیاز است قالب فکری نحوه پذیرش انسان -گردشگر - در این واحدها به عنوان گام نخست و اولین پایه تشکیل دهنده آن، توضیح داده شود: به طور کلی طبیعت در دو قالب «طبیعی و بکر» و یا «انسان ساز» قرار می گیرد؛ در حالت نخست، غالباً به دلیل اهمیت مضاعف یافتن وجه حفاظت در آن تشدید می شود؛ لذا برای موفقیت در این امر انسان از محیط‌های مورد نظر دور نگاه داشته می شود تا علاوه بر حفاظت، امکان اقدامات پژوهشی، زندگی آزادانه حیات وحش با گذار و زادآوری موفق محقق شود... اما در نوع دوم به دلیل دارا بودن ساختار مصنوعی محدودیت های ورود انسان برداشته می شود. (مجنونیان، ۱۳۷۴، ص ۵۴)

طبق تجمیع نظرات کارشناسی اخذ شده و نیز منطبق بر نمونه مطالعه شده - آولانی اکوتوریسم پارک - نوع طبیعت لحاظ شده در پارک های طبیعت گردی از نوع نخست یعنی طبیعی و بکر است؛ با تفاوتی اصلی که در واقع بن مایه و پایه اصلی شکل گیری آن را شامل می شود. بدین ترتیب که علیرغم دارا بودن چنین ویژگی متمایزی، نه تنها منعی برای ورود انسان - گردشگر - وجود ندارد بلکه زمینه رفاه و آسایش او را فراهم آورده و امکاناتی ایجاد می نمایند که در قالب اکولوژها و اقامتگاه های بوم گردی، شرایط اقامت و اسکان گردشگران فراهم آید و به یاری جوامع محلی امکان پذیرایی با غذاهای بومی و نیز خدمات مختلف از نوع طبیعت گردی فراهم شود. جامعه محلی یکی از اصلی ترین گردانندگان پارک های طبیعت گردی هستند و هر کجا که نیاز به بهره‌مندی از نیروی انسانی برای ارائه خدمات وجود داشته باشد مردم بومی منطقه در اولویت هستند؛ حتی در بخش آموزش؛ بدین منظور که راهنمایان بومی مقدم بر راهنمایان تور هستند و با توجه به شناخت آنها از منطقه مورد نظر، معرفی ویژگی ها و آموزش جنبه های متمایز طبیعی موجود محقق خواهد شد.

از سویی دیگر آنچه به عنوان عرصه طبیعت بکر در اختیار پارک طبیعت گردی قرار می گیرد به دو زون متمرکز و پراکنده تقسیم بندی خواهد شد تا الگویی مناسب برای ساختار «پذیرش انسان به عنوان بخشی از طبیعت» فراهم شود و تنها در بخش زون متمرکز با ایجاد ساختارهایی منطبق با بوم منطقه، رفاه گردشگران را فراهم آورد؛ در حالی که در بخش زون پراکنده حیات وحش و به طور کل اکوسیستم منطقه در آرامش به حیات و روال عادی زندگی خود می پردازند؛ به گونه ای که اگر انسان از محیط طبیعی جدا شود؛ اکوسیستم مورد نظر بتواند به بقای خود ادامه دهد.

۲-۶- روند شکل گیری پارک های طبیعت گردی:

آنچه در میان تحلیل نظرات کارشناسی به عنوان مهم ترین سد و مانع در راه اندازی پارک های طبیعت گردی در کشور مطرح شد؛ به نوعی نخستین گام در روند شکل گیری آن نیز به شمار می آید و آن پذیرفتن انسان است؛ انسانی که در قالب گردشگر قرار است از محیط روزانه زندگی خود جدا شود و برای تجدید روحیه، کسب شادی، بازگشت به زندگی خانوادگی و بسیاری از دلایل دیگر از طبیعت بهره مند شود. بدین ترتیب انسان و محیط طبیعی به صورت مسالمت آمیز کنار یکدیگر قرار می گیرند و سبب شکل گیری «پارک طبیعت گردی» می شوند. چشم انداز این پارک، حفظ این پیوند به یاری مدیریت توسعه پایدار است. اما چگونه وقتی انسان به عنوان بخشی از طبیعت لحاظ می شود و نیاز آن به ورود طبیعت به رسمیت شناخته می شود؛ پارک های طبیعت گردی شکل می گیرند؟ به قاطعیت در پاسخ به این سوال می توان گفت پس از پذیرش انسان به عنوان بخشی از طبیعت در نخستین گام باید به نیازهای او عمیقاً پاسخ داده شود. منظور از نیاز در اینجا آن چیزی است که الزامات و نیازهای اساسی انسان ها (گردشگران) به شمار می آیند؛ همانند نیاز به اقامت، پذیرایی و خدمات. در واقع به بیان ساده تر می توان گفت برای پذیرش حضور انسان در طبیعت نیازمند ظرفی هستیم که بتواند نیازهای اشاره شده را پاسخگو باشد. در ادبیات صنعت گردشگری چنانچه واحدی بتواند اقامت، پذیرایی و خدمات را برای گردشگران به ارمغان آورد از آن به عنوان «تاسیسات گردشگری» یاد می شود. (اونیشی، ۱۳۸۱، ص ۲۲)

۳-۶- از آنجاییکه پرسشنامه این پژوهش به صورت باز همراه با پاسخ های تحلیلی مطرح شده و تنها یک سوال از طریق spss مورد محاسبه قرار گرفته است؛ لذا نتایج حاصل از بررسی و ارزیابی ارکان توسعه پایدار در طراحی مفهومی پارک های طبیعت گردی، نشان از تقسیم مساوات اهمیت برای همه گزینه ها دارد.

ارکان توسعه پایدار	امتیاز
اجتماعی - فرهنگی	۴,۵
اقتصادی	۴,۱۶
زیست محیطی	۴,۸۷

تصویر شماره ۶: ارزیابی ارکان توسعه پایدار به منظور بهره مندی در طراحی مفهومی پارک طبیعت گردی

به بیانی ساده تر می توان به اختصار چنین گفت: با پذیرش انسان به عنوان بخشی از طبیعت، ورود او به عرصه های وسیع طبیعت و مناطق طبیعی بکر کشور در قالب اکوتوریسم - به عنوان ایزو یا استاندارد - صادر می شود و نیازهایش در قالب تاسیسات گردشگری جدیدی با عنوان «پارک طبیعت گردی» ارائه می شود (کاظمی، ۱۳۹۲، ص ۳۲)؛ جایی که قرار است اقامت، پذیرایی و خدمات متنوعی را به گردشگر از نوع اکوتوریست به ارمغان آورد و در قالب مدیریت توسعه پایدار، وزنه های قابل اعتمادی همانند آموزش، انتفاع جامعه محلی، حفاظت از محیط زیست، بوم و معماری منطقه، حفظ اکوسیستم و حیات حیات وحش، گونه های گیاهی، بهره مندی از انرژی های تجدیدپذیر، سیستم بازیافت و در یک کلام پاسداری و نگهداری از منابع غنی و البته محدود کشورمان را به همراه داشته باشد. بدین ترتیب طبق جدول شماره ۶، با در نظر گرفتن جوانب زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اصل ترین پایه های اکوتوریسم و توسعه پایدار در پارک های طبیعت گردی لحاظ می شود.

۶-۴- ارائه طراحی مفهومی پارک طبیعت گردی:

برای شناخت و تشریح روند شکل گیری «پارک طبیعت گردی» در نخستین گام باید به تشریح واژه هایی پرداخت که در عین سادگی از عمق مفهومی قابل توجهی برخوردارند. واژه «پارک» در این پژوهش همانند سایر عناوینی که با لغت پارک پیوند خورده است از خود انعکاسی از دو واژه سخت و نرم - سبز - دارد. «سخت» مبلمان، سازه های انسان ساز، عناصر و ترکیبات معماری را در بر می گیرد و «نرم» یا - سبز - محیط طبیعی به صورت انسان ساز و یا مصنوعی را شامل می شود. (ضرغام، ۱۳۸۹، ص ۱۷) این دو بخش نیز در نهایت به خدمت انسان در می آید؛ انسانی که - غالباً - به صورت گردشگر قرار است از امکانات موجود بهره مند شوند. در واقع می توان گفت پارک ها برای انسان ها ایجاد شدند و هر جایی که عنوان «پارک» مورد بهره برداری قرار می گیرد؛ هدف غایی آن بهره مندی انسان خواهد بود.

واژه طبیعت گردی، اگر چه نقطه آغاز این پژوهش شناخته می شود اما به نوعی ظاهری افتراق آمیز نیز با خود به همراه دارد. چرا که در جامعه علمی حوزه گردشگری و به ویژه زیرشاخه طبیعت واژه های «طبیعت گردی» و «اکوتوریسم» همچنان به جای یکدیگر به کار برده می شوند و این اختلاف نظر در جامعه علمی همچنان پابرجاست؛ چرا که تنها پشتوانه قانونی موجود - هیات وزیران - که کمیته طبیعت گردی را به رسمیت شناخته است تعریف اکوتوریسم را به نوعی سفری مسئولانه به طبیعت با حفظ محیط زیست، انتفاع و آموزش جامعه محلی پذیرفته است (رنجبر، ۱۳۹۰، ص ۵) و طبیعت گردی را جایگزین آن بر می شمارد. با این وجود صاحب نظران این حوزه «بوم گردی» را جایگزین «اکوتوریسم» می دانند و معتقد هستند که طبیعت گردی مفهومی تخریبگر است که انسان طی آن تنها در طبیعت گردش می نماید و پشتوانه علمی و بین المللی آن «گردشگری بر پایه طبیعت»^۱ است. (ضوابط کمیته ملی طبیعت گردی، ۱۳۹۳، ص ۳)

اما طبق نظرات موجود مفهوم جامع تر «اکوتوریسم» یا «بوم گردی» است که با در بر گرفتن حفاظت از محیط زیست، انتفاع جامعه محلی و آموزش، سفری مسئولانه به دامن طبیعت را رقم می زند. (شاریلی، ۱۳۹۵، ص ۱۷)

^۱ Nature Based Tourism

بنابراین در پژوهش موجود با توجه به پشتوانه های قانونی حال حاضر، همچنان واژه طبیعت گردی جایگزین لغت اکوتوریسم استفاده می شود و به این ترتیب «پارک طبیعت گردی» شکل می گیرد. لازم به توضیح است که پیش از آنکه این واژه برای نخستین بار در قالب تحقیق موجود مورد بررسی قرار گیرد؛ با ورود و به کار گرفته شدن در دو سند قانونی معتبر در حوزه طبیعت گردی کشور یعنی «آیین نامه ایجاد، اصلاح، تکمیل، درجه بندی و نرخ گذاری تاسیسات گردشگری و نظارت بر آنها» و نیز «تدوین ضوابط سرمایه گذاری در محیط های طبیعی کشور» - بدون اینکه اسناد تحقیقاتی در پیوست داشته باشد - هویت اولیه یافته است؛ به واژه ای که برگرفته از دریافتی بین المللی برای به روزرسانی اسناد و چشم اندازهای مدیریتی آتی در صنعت گردشگری کشور مورد بهره برداری قرار گرفته است. از همین سو این تحقیق می تواند سرآغازی برای پرداختن به این مفهوم جدید و غریبه امروزی و البته بسیار کاربردی آینده ای بسیار نزدیک باشد.

بر این اساس پارک های طبیعت گردی اگرچه عنوان «طبیعت گردی» را - به دلیل نداشتن پشتوانه قانونی - یدک می کشند اما در طراحی مفهومی آنها تلاش شده است تا با پیوند زدن دو معنای برتر اکوتوریسم و توسعه پایدار به آن از آخرین استانداردها و معیارهای پذیرش بین المللی برخوردار شوند.

به بیان ساده می توان گفت پارک های طبیعت گردی با رویکرد اکوتوریسم و مدیریت پایدار قرار است امکان حضور در طبیعت را بدون ایجاد آسیب، تخریب و آلودگی فراهم آورد - جدا از آن که ظاهری انسان ساز و مصنوعی به خود بگیرد. این در حالیست که نمای ظاهری آن بکر و کاملاً منطبق با بوم منطقه خواهد بود و ضمن حفظ چرخه اکوسیستم، حضور مسئولانه، ضابطه مند و آگاهانه انسان هایی را فراهم می آورد که آنها گردشگرانی عادی نخواهند بود. آنها مخاطبان صنعت گردشگری از نوع اکوتوریست - طبیعت گرد- هستند که به دلیل علاقه و عشق به طبیعت تمایل دارند حضور در طبیعت بکر را تجربه کنند به گونه ای که علاوه بر تامین امنیت آنها، نیازهایشان با تدارک اقامت از نوع «اقامتگاه های بوم گردی»، پذیرایی - با غذاهای بومی و سنتی منطقه - و خدمات - از نوع انجام کلیه فعالیت های طبیعت گردی همانند کوهپیمایی، پرنده نگری، رفتینگ، نجوم، کویرنوردی و ... - تامین خواهد شد و از سویی با حضور راهنمایان بومی و آگاه چرخه ای از آموزش، اقتصاد و انتفاع مردمان بومی تحقق می یابد. مردمی که خود یکی از اصلی ترین گردانندگان پارک های طبیعت گردی خواهند بود و با عرضه صنایع دستی، محصولات غذایی، حفظ و ارائه گونه های گیاهی، لباس محلی و به طور کل زندگی اصیل خود اشتغال و کارآفرینی را وارد خانواده هایشان کنند. همچنین در پارک های طبیعت گردی قرار نیست همانند پارک های جنگلی کیوسک هایی از محصولات شهری در سرتاسر آن عرضه شود و همچون فضای پیوند یافته به شهر به چشم آیند. در پارک های طبیعت گردی اصالت، فرهنگ، تاریخ و بوم منطقه اصلی ترین شاخصه های آن هستند.

بنابراین طبق نتایج حاصل از پژوهش صورت گرفته؛ طراحی مفهومی پارک های طبیعت گردی عبارت خواهد بود از: «پارک های طبیعت گردی عرصه هایی طبیعی به منظور ارائه خدمات طبیعت گردی به گردشگران، با رعایت بالاترین سطح ممکن ضوابط زیست محیطی و پایبندی کامل به اصول توسعه پایدار هستند.»

۶-۵- ارائه ضوابط اجرایی پارک‌های طبیعت گردی:

ضوابط اجرایی پارک‌های طبیعت گردی، در پی پذیرفتن آنها در قالب تاسیسات گردشگری کشور شکل می‌گیرد؛ چرا که تاسیسات گردشگری واحدهایی هستند که امکان اقامت، پذیرایی و خدمات به گردشگران را فراهم می‌آورند (آیین نامه ایجاد، اصلاح، تکمیل، درجه‌بندی و نرخ‌گذاری تاسیسات گردشگری، ۱۳۹۴، ص ۲). این خصوصیات و ویژگی‌ها طبق توضیحات ارائه شده در بخش مفهوم سازی به طور کامل مشمول پارک‌های طبیعت گردی می‌شوند. از سویی دیگر - طبق همان آیین نامه - تعریف ضابطه‌های اجرایی در پی درجه‌بندی تاسیسات گردشگری حاصل می‌شود. بدین ترتیب طبق ماده ۱۰ آیین نامه ایجاد، اصلاح، تکمیل، درجه‌بندی و نرخ‌گذاری تاسیسات گردشگری و نظارت بر آنها «تاسیسات گردشگری حسب نوع، بر اساس مشخصات فنی، تجهیزات، نیروی انسانی و کیفیت ارائه خدمات به شرح زیر درجه‌بندی می‌شوند: یک، دو و سه». در واقع ضابطه اجرایی پارک‌های طبیعت گردی با بخش مفهوم سازی در هم تنیده است؛ بدین معنا که نوع خدمات در سه سطح، بهره‌مندی ضابطه مند از طبیعت و دریافت خدمات طبیعت گردی را در بستر ثابت و جدایی ناپذیر اعمال اصول توسعه پایدار و اکوتوریسم سبب می‌شود.

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری:

طبق پژوهش صورت گرفته مبنی بر طراحی مفهومی پارک‌های طبیعت گردی، چنانچه این نوع پارک‌ها به عنوان یکی از تاسیسات گردشگری و جبهه کاربردی پیدا کنند؛ خیلی زود چهره محصول گردشگری به خود خواهند گرفت و با ورود به عنوان یکی از اجزای جدید بسته‌های سفر و تورهای گردشگری، از سوی دفاتر خدمات مسافرتی ارائه و در نهایت توسط گردشگران مورد استفاده قرار خواهند گرفت. (احسانی، ۱۳۹۵، ص ۱۹۳)

وقتی پارک‌های طبیعت گردی وارد چنین چرخه‌ای شدند بیش از هر چیز اهمیت اقتصادی می‌یابند؛ چرا که اگر قرار است به عنوان محصول گردشگری بقا داشته باشند باید ویژگی‌های متمایز خود را حفظ نمایند و آن امکان حضور گردشگران در محیطی طبیعی است که علاوه بر برخورداری از امکانات اقامتی و پذیرایی مطلوب و رفع نیازهایشان سبب تجربه‌های نوین و بکری می‌شود که در هیچ جای دیگری قابل تکرار نیست. اهمیت کلیه امکانات پارک‌های طبیعت گردی برای گردشگرانی از نوع اکوتوریست که این محصول گردشگری را انتخاب کرده‌اند حفاظت از طبیعت و حضور در محیطی است که منطبق با دانش نوین و روز توانسته بدون ایجاد آلودگی و حفظ اکوسیستم منطقه شرایط آموزشی ایده‌آلی را ایجاد نماید که حین برخورداری از اطلاعات مربوط به ویژگی‌های منطقه سبب تحقق حیات طبیعی حیات وحش و گیاهان بومی منطقه شوند و به نوعی زندگی مسالمت‌آمیز با فون^۱ فلور^۲ عرصه‌های طبیعی مورد نظر را فراهم آورند. از این رو چرخه‌ای زنجیر وار شکل می‌گیرد که اگر قرار است پارک طبیعت گردی به عنوان محصول گردشگری حفظ شود و درآمد اقتصادی برای سرمایه‌گذار ایجاد نماید باید با بالابردن توان اکولوژیک منطقه، به کارگرفتن تدابیر استراتژیک برای حفاظت از منابع طبیعی موجود و نیز بهره

^۱ Faune^۲ Flore

مندی از دانش روز، تجهیزات مدرن و انرژی های تجدید پذیر پاسداری و حفظ بهره وری از طبیعت را سبب شد. در واقع رویکردی که در پارک های طبیعت گردی به عنوان محصول گردشگری ارائه می شود چنین است: حفاظت می کنیم چون بهره برداری می کنیم؛ بنابراین چنانچه نوع حفاظت و بهره برداری ما بر پایه توسعه پایدار شکل بگیرد و بتوانیم در پارک های طبیعت گردی توجه توأمان به جامعه (مردم محلی)، اقتصاد (انتفاع سرمایه گذار و جامعه بومی) و نیز محیط زیست (بهره مندی از فنون حفاظتی مدرن) داشته باشیم در این صورت پارک های طبیعت گردی با حیاتی مستدام برای نسل های آیندگان کشور نیز پابرجا خواهند ماند و می توانند به عنوان دارایی طبیعی کشورمان و نیز سمبل حفاظت به یاری انسان، مورد بهره برداری قرار گیرند.

بنابراین در این صورت وقتی پارک های طبیعت گردی به عنوان تاسیسات گردشگری مورد پذیرش قرار می گیرند؛ از سویی دیگر مشمول قوانین شاخصه و مقررات درجات یک، دو و سه نیز می شوند. لذا پیشنهاد می شود که سه سطح متفاوت خدمات و شرایط تعریف شود و ضابطه اجرایی هر یک بدین ترتیب مورد استفاده قرار گیرد.

۱-۷- ویژگی های پارک طبیعت گردی درجه یک:

دارا بودن سیمای طبیعی و گونه گونی زیستی - فرهنگی منحصر به فرد، خدمات عالی طبیعت گردی و سازگاری کامل با محیط زیست بدون دخالت انسان

۲-۷- ویژگی های پارک طبیعت گردی درجه دو:

دارای طبیعت ممتاز اما نه الزاماً منحصر به فرد، خدمات عالی به گردشگران، بیشینه سازگاری با محیط طبیعی به گونه ای که شاهد تغییرات برگشت ناپذیر در محیط طبیعی در اثر فعالیت انسان نباشیم.

۳-۷- ویژگی های پارک طبیعت گردی درجه سه:

دارای طبیعتی زیبا اما نه الزاماً منحصر به فرد، خدمات عالی و متوسط به گردشگران، بیشینه سازگاری با محیط طبیعی به گونه ای که شاهد تغییرات برگشت ناپذیر در محیط طبیعی در اثر فعالیت انسان نباشیم.

فهرست منابع:

- ۱- اکبری، علی و مهدی قرخلو. اکوتوریسم مفهومی نو در جغرافیای گردشگری. (۱۳۸۹). دوم. شکیب
- ۲- ابراهیمی، فرحناز. (۱۳۹۳). گردشگری و تنوع زیستی. تهران. اول. جهاد دانشگاهی
- ۳- احسانی، افسانه. (۱۳۹۵). اکوتوریسم راهی برای گردشگری پایدار. اول. مهکامه.
- ۴- الویت، دیوید. (۱۳۸۴). انرژی، جامعه محیط زیست. ترجمه بهرام معلمی. دوم. مهکامه

- ۵- اینسکیپ، ادوارد. (۱۳۹۲). برنامه ریزی گردشگری، رویکرد یکپارچه و پایدار. اول. ترجمه محمد حسن پور. جهاد دانشگاهی
- ۶- ایوندا، جورج. (۱۳۹۱). توسعه گردشگری روستایی. ترجمه محمدرضا رضوانی. اول. مهکامه
- ۷- پورطاهری، م. و م، نقوی. ۱۳۹۰. "توسعه کالبدی سکونتگاه های روستایی با رویکرد توسعه پایدار - مفاهیم، نظریه ها و راهبردها". نشریه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۷، بهار ۹۱، صص ۵۳ - ۷۰.
- ۸- حبیبی زاد، زهرا. اکوموزه، انسان و بوم. (۱۳۹۲). دوم. ایرانشناسی
- ۹- خرمایی، محمد کریم و مهرا چهره نگار. (۱۳۹۰). راهنمای گردشگری ایران. اول. فخر ایران.
- ۱۰- درام، اندی و آلن مور. (۱۳۷۴). توسعه بوم گردی، راهنمای مدیران و برنامه ریزان حفظ محیط زیست. دوم. دانش زنجان
- ۱۱- رنجبر، محسن. (۱۳۹۰). مقدمه ای بر برنامه ریزی و مدیریت. دوم. جلد یک و دو تهران، آبیژ.
- ۱۲- رنجبر، محسن و شریعت پناهی. (۱۳۹۲). اکوتوریسم. دوم. دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری
- ۱۳- رنجبر، محسن و فرزاد کلانتری. (۱۳۹۳). اکوموزه و گردشگری زیست محیطی. دانشگاه آزاد اسلامی. اول
- ۱۴- رهنمایی، محمد تقی. (۱۳۹۳). ایران، توان های محیطی و طبیعی آن. اول. مهکامه.
- ۱۵- زاهد، قادری. (۱۳۸۳). اصول برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری روستایی. اول. سازمان شهرداری ها.
- ۱۶- زنده دل، حسن. (۱۳۷۹). ایران. اول. ایرانگردان.
- ۱۷- سقایی، مهدی و محمد باقر مسعودی. (۱۳۹۳). اکوسیستم های طبیعی و اکوتوریسم با تاکید بر ایران، اول، مهکامه.
- ۱۸- شاربلی، ریچارد. (۱۳۹۵). توسعه گردشگری و محیط زیست فراتر از پایداری. ترجمه یاسر رمضان نژاد و علی پور قیومی. اول. مهکامه.
- ۱۹- صالحی، نسرين. (۱۳۹۲). طبیعت گردی در ایران. اول. میر ماه.
- ۲۰- صباغی، حمیدرضا و سید حسین بحرینی. (۱۳۸۸). راهبردهای دستیابی به توسعه گردشگری روستایی پایدار دوم. کتابشناسی ملی.
- ۲۱- ضرغام، حمید. برنامه ریزی توسعه جهانگردی. (۱۳۸۹). اول. مهکامه.
- ۲۲- فنل دیوید. (۱۳۸۵). مقدمه ای بر طبیعت گردی. ترجمه دکتر جعفر اولادی قادیکلایی. اول. نیما.
- ۲۳- کاظمی، مهدی. مدیریت گردشگری. (۱۳۹۲). هفتم. زرین.
- ۲۴- کاظمی، علیرضا. (۱۳۹۴). نقشه راه گردشگری. اول. مهکامه.
- ۲۵- گلدین، ایان. (۱۳۸۳). اقتصاد توسعه پایدار. موسسه مطالعات
- ۲۶- مجنونیان، هنریک. (۱۳۷۷). راهنمای آماده سازی پارک های ملی و مناطق حفاظت شده برای توریسم. اول. شادرنگ.
- ۲۷- مجنونیان. هنریک. (۱۳۷۴). ذخیره گاه زیستکره. اول. پیام سبز.
- ۲۸- محمودی، محمد و امیر مقدمی. (۱۳۹۰). اول. مهکامه.

- ۲۹- مستوفی، نصرالله. (۱۳۷۹). جهانگردی پایدار، راهی برای توسعه: راهنمای کاربردی برای برنامه‌ریزی. اول. مهکامه.
- ۳۰- منشادی، مهدی. (۱۳۸۵). توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار. دوم. دانشگاه تهران
- ۳۱- منوری، مسعود. (۱۳۸۰). راهنمای ارزیابی اثرات زیست محیطی طرح های جنگلداری. اول. سیاحتی کوثر
- ۳۲- ناظری، فیروز. (۱۳۹۰). اکوتوریسم. اول. میرباقری
- 33- Carty, J. (2007). "Examining the Implementation of Sustainable Tourism: An Irish Case Study". Tourism Research Centre. European Tourism and the Environment Conference Promotion and Protection, Achieving the Balance Europe Academy. Dublin Institute of Technology.
- 34- Donald G. Reid a, Heather Mair a. & James Taylor. (2011). Community Participation in Eco - Tourism Development. World Leisure Journal Vol. pp20-31.
- 35- Fennel, A. (2008). "Ecotourism an introduction". Routledge publication. Third edition. London and New York.
- 36- Haldar, P. (2007). "Rural Tourism – Challenges and Opportunities". International Marketing Conference on Marketing & Society, 8-10 April, IIMK. Kalinga Institute of Industrial Technology University.
- 37- Holms, A. (2011). "Resident perspective of ecotourism as a tool for community based-ecotourism development". Case study of Arroyo Surdido, Samana, Dominican Republic. University of Florida.
- 38- Kiss, A. (2009). "Is community-based ecotourism good use of biodiversity conservation funds?" TREND in ecology and Evolution Vol.19 No.5. Elsevier Publication.
- 39- Reinhold TK., Diara A. 2000. "The role of the tourism in development planning".
- 40- Zeppel, H. (2012). "Indigenous ecotourism sustainable development and management". James Cook University, Cairns. Australia Cromwell press.
- 41- <http://www.awelani.co.za>

